

โครงการวิจัย พุทธศักราช 2536
ทุนวิจัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
วิวัฒนาการจิตรกรรมสีน้ำในประเทศไทย
Development of Watercolor Painting in Thailand
รองศาสตราจารย์วรรณรัตน์ ตั้งเจริญ

บทคัดย่อ

จิตรกรรมสีน้ำในประเทศไทย ได้แสดงบทบาทขึ้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ซึ่งแสดงอัจฉริยภาพทางศิลปกรรมหลายด้าน ได้ทรงสร้างสรรค์จิตรกรรมสีน้ำในลักษณะศิลปะเชิงพรรณนาได้อย่างงดงาม หลังจากนั้นระหว่างรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจนถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองมาสู่ระบอบประชาธิปไตย พุทธศักราช 2475 จิตรกรสีน้ำที่มีบทบาทในการสอนศิลปะและการสร้างสรรค์คือ พระสรลักษณ์ลิขิต (มุย จันทรลักษณ์) ซึ่งเคยสอนอยู่ที่โรงเรียนเพาะช่างและโรงเรียนประณีตศิลปกรรม ขุนปฏิภาคพิมพ์ลิขิต (เปล่ง ไตรปิ่น) ซึ่งผ่านการศึกษาศิลปะจากอังกฤษและสอนที่โรงเรียนเพาะช่างและหม่อมเจ้าหญิงพิไลยเลขา ดิศกุล ซึ่งเป็นจิตรกรสีน้ำสมัครเล่นและพัฒนาจิตรกรรมสีน้ำมาสู่การสร้างสรรคสีน้ำเพื่อสีน้ำ

ส่วนจิตรกรรมสีน้ำสมัยใหม่ ซึ่งพัฒนาขึ้นหลังปี 2475 จิตรกรสีน้ำที่มีผลงานเด่นจากกลุ่ม จักรวรรดิศิลปิน เช่น เฉลิม นาคีรักษ์ มานะ บัวขาว วรรณสิทธิ์ ปุคะวณิช วิจิตร ศุกโยธิน เปรม ไสยวงศ์ ซึ่งกลุ่มจักรวรรดิศิลปินโดยการนำของ สด ภูมระโรหิต ได้มีบทบาทในช่วงปลายสงครามโลก ครั้งที่ 2 นอกจากจิตรกรสีน้ำที่ผ่านการศึกษาศิลปะจากสถาบันศิลปะแล้ว ยังมีจิตรกรสีน้ำสมัครเล่นที่สร้างสรรคจิตรกรรมสีน้ำอย่างมีคุณภาพคือ หม่อมเจ้าการวิก จักรพันธ์ หม่อมราชวงศ์เสนีย์ ปราโมช สด ภูมระโรหิต เป็นต้น

ในปัจจุบัน การสร้างสรรค์จิตรกรรมสีน้ำได้พัฒนามาอีกระดับหนึ่ง อารี สุทธิพันธุ์ ได้เป็นผู้เสนอการสร้างสรรคสีน้ำอย่างเป็นระบบและได้เผยแพร่กระบวนการออกไปอย่างกว้างขวาง ปัจจุบันมีจิตรกรสีน้ำจำนวนมากขึ้น รูปแบบของจิตรกรรมสีน้ำหลากหลายขึ้นและสถาบันศิลปะให้ความสนใจทางด้านการเรียนการสอนสีน้ำมากขึ้นด้วย

Abstract

Watercolor painting in Thailand had shown its role in the reign of King Rama V, especially by Prince Narisara Nuvativongse who had shown his geniuses in several works of art. He had also created watercolor painting in expressionism style so beautifully. Later on, during the reign of King Rama V until before the change of governing to democratic regime in B.E. 2475 (A.D. 1932), watercolor painting artists who had their roles in arts teaching and creative arts were Phra Soralak Likhit (Mui Chantralaks). He used to teach at Poh Chang School and Praneet Silapakhum College, Khun Patipark Pimlikhit (Pleng Traipin) who passed arts study course from England and taught at Poh School College. Another artist was H. S. H. Princess Philai Lekha Diskul who was an amateur watercolor painting artist and had developed watercolor painting to be creations of watercolor for watercolor.

But for neo-modernism watercolor painting which was developed after B.E. 2475 (A.D. 1932), those outstanding watercolor painters from The League of Artists such as Chalerm Nakiraks, Manah Buakhao, Wanasith Pukavanaj, Vijitr Suphayothin, Prem Saiyavongse under the leadership of Sot Kooramlohit had their roles by the end of World War II. Besides watercolor painting artists who graduated from arts institutes, there also were amateur watercolor painters who created quality watercolor paintings. They were H. S. H. Prince Karawik Chakrabandhu, M.R. Seni Pramoj, Sot Kooramalohit.

At present, creations of watercolor painting have developed up to another level. Aree Soothipunt was the one who presented systematized creation of watercolor and had widely propagated the process. Nowadays, there are increasingly more watercolor painting artists with varieties of pattern. More watercolor painters and arts institutes are more interested in learning and teaching watercolor paintings.

ภูมิหลัง

มนุษย์รู้จักการแก้ปัญหาเพื่อการดำรงชีวิตและวิธีสร้างสรรค์ผลงานให้เกิดเป็นรูปลักษณ์ มีความสวยงามและประโยชน์ใช้สอย ก่อให้เกิดสุนทรีย์ภาพเพื่อความพอใจสำหรับตนเองและเพื่อรับใช้สังคม พยายามบันทึกความเหมือนจากธรรมชาติหรือสร้างสรรค์ผลงานใหม่ให้ผิดแปลกไปจากธรรมชาติ ถ้าเป็นการแก้ปัญหาบนระนาบเรียบ แผ่นรองรับ เช่น กระดาษ ผ้า แผ่นหนัง กระดาน ฯลฯ ใช้สีหรือวัสดุอื่นประกอบกับสี แก้ปัญหาให้เกิดเป็นภาพ ตอบสนองความรู้สึกของผู้ดู เราเรียกผลงานนั้นว่า จิตรกรรมหรือภาพเขียน

จิตรกรรมเป็นส่วนหนึ่งของงานศิลปะประเภททัศนศิลป์ (fine arts) หรือศิลปะประเภทมุ่งแสดงออกทางความงาม ความรู้สึก ความศรัทธา เป็นผลงานที่มองเห็น ไม่มุ่งเน้นประโยชน์ใช้สอย จิตรกรรมยังแยกประเภทแตกต่างกันออกไปตามสื่อและวัสดุที่นำมาใช้แก้ปัญหา เช่น ถ้านำสีน้ำมันมาแก้ปัญหาบนระนาบเรียบเรียกว่า จิตรกรรมสีน้ำมัน ถ้านำสีน้ำมันมาใช้แก้ปัญหาบนระนาบเรียบเรียกว่า จิตรกรรมสีน้ำมัน หรือนำสีฝุ่นมาใช้แก้ปัญหาบนระนาบเรียบเรียกว่า จิตรกรรมสีฝุ่น การใช้สีต่างชนิดกัน วัสดุอุปกรณ์จะแตกต่างกันด้วย เช่น จิตรกรรมสีน้ำใช้สีน้ำระบายบนกระดาษขาว ใช้น้ำเป็นตัวละลายความเข้มข้นของสี จิตรกรรมสีน้ำมันใช้สีน้ำมันระบายบนผ้าใบ ใช้สีน้ำมันลินิน (linseed oil) ช่วยละลายไม่ให้สีเข้มข้นจนเกินไป ถ้าต้องการให้สีแห้งเร็วจะผสมด้วยน้ำมันสน เป็นต้น

สีน้ำเป็นสีที่ได้จากการผสมของรงควัตถุ กัมอารบิคและน้ำ กัมอารบิค คือกาวที่ได้จากต้นไม้ตระกูลอะเคเซีย เช่น ต้นกระถิน ซึ่งช่างไทยก็ใช้กาวกระถินผสมสีฝุ่นเช่นกัน นอกจากนั้นยังอาจจะผสมกลีเซอรินและน้ำผึ้งเพื่อช่วยให้สีน้ำไม่มียอยแตก สีน้ำมีวิธีบรรจุนานาแบบ เช่น ชนิดหลอด ชนิดตลับ และชนิดขวด ชนิดที่นิยมเป็นชนิดหลอด มีลักษณะเป็นครีมข้น มีหลายบริษัท มีคุณภาพแตกต่างกัน ปัจจุบันจิตรกรรมสีน้ำเป็นที่นิยมกันมาก จะเห็นได้จากการแสดงภาพเขียนของศิลปิน ส่วนใหญ่จะแสดงภาพจิตรกรรมสีน้ำ ทั้งนี้เพราะการเตรียมผลงาน การสร้างผลงาน สามารถทำได้ในระยะเวลาไม่นานนัก

การศึกษาทางด้านศิลปะได้ขยายวงกว้างขึ้น สถาบันต่างๆ ที่มีการเรียนการสอนศิลปะเป็นวิชาหลัก จิตรกรรมสีน้ำเป็นวิชาหนึ่งที่นักศึกษาต้องเรียน เพื่อการเรียนรู้สร้างเสริมประสบการณ์และทักษะด้วย แม้จิตรกรรมสีน้ำจะมีการเรียนการสอนแพร่หลายแล้ว แต่ยังมีผู้ใดศึกษาค้นคว้าวิวัฒนาการของจิตรกรรมสีน้ำที่มีบทบาทต่อวงการศิลปะในปัจจุบัน ด้วยเหตุผลดังกล่าว งานวิจัยฉบับนี้จึงเกิดขึ้น เพื่อให้ครู นักเรียนและผู้สนใจได้ศึกษาหาความรู้และเป็นข้อมูลพื้นฐานสำหรับการสร้างสรรค์ต่อไป

การศึกษาวิวัฒนาการจิตรกรรมสีน้ำในประเทศไทยนี้จะมุ่งศึกษาเฉพาะจิตรกรรมสีน้ำโปร่งแสง (transparent watercolor painting) หรืออควาเรล (aquarelle) ซึ่งใช้น้ำและพู่กันกระดาษสีขาวช่วยให้สีอ่อนลง

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. ศึกษาความเป็นมาของจิตรกรรมสีน้ำสากล
2. เพื่อศึกษาจิตรกรรมสีน้ำสมัยเริ่มต้นของไทย
3. เพื่อศึกษาจิตรกรรมสีน้ำสมัยใหม่ของไทย
4. เพื่อศึกษาจิตรกรรมสีน้ำปัจจุบันของไทยที่มีผลต่อการเรียนการสอนจิตรกรรมสีน้ำในสถาบันการศึกษา

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง
2. ศึกษาจากการสัมภาษณ์นักวิชาการและศิลปิน
3. ศึกษาจากกระบวนการสร้างสรรค์ของศิลปิน
4. ศึกษาประกอบประสบการณ์ตรงของผู้วิจัย

ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

1. ศึกษาประวัติความเป็นมาของจิตรกรรมสีน้ำตะวันตกและจิตรกรรมสีน้ำตะวันออก
2. ศึกษาจิตรกรรมสีน้ำสมัยเริ่มต้นของไทยจากผลงานของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เป็นต้นมา
3. ศึกษาจิตรกรรมสีน้ำสมัยใหม่ของไทย โดยแบ่งจิตรกรรมสีน้ำสมัยใหม่ออกเป็น 2 ระยะดังนี้
  - 3.1 จิตรกรรมสีน้ำสมัยใหม่ระยะแรก ศึกษาจากศิลปินตัวแทนคือ เฉลิม นาคีรักษ์ สวัสดิ์ ตันติสุข
  - 3.2 จิตรกรรมสีน้ำสมัยใหม่ปัจจุบัน ศึกษาจากศิลปินตัวแทนคือ อารี สุทธิพันธุ์ ทั้งด้านทฤษฎีและกระบวนการเรียนการสอนจิตรกรรมสีน้ำ

นิยามศัพท์เฉพาะ

- จิตรกรรมสีน้ำ หมายถึงผลงานภาพเขียนที่ใช้สีน้ำสร้างสรรคภาพบนระนาบรองรับ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การสร้างสรรคภาพบนพื้นกระดาษ มุ่งศึกษาเฉพาะจิตรกรรมสีน้ำโปร่งใส (transparent watercolor painting) หรืออควาเรล (aquarelle) ซึ่งใช้น้ำเป็นสื่อผสมสี เพื่อละลายให้สีอ่อนลงและสร้างค่าสีอ่อนบนพื้นภาพผสานกับความโปร่งใสของสีน้ำและระนาบรองรับสีขาว
- รูปแบบ (form) หมายถึง ปรากฏการณ์บนพื้นภาพที่แสดงให้เห็นส่วนประกอบศิลปะ (elements of art) เช่น รูปทรง เส้น สี โดยที่ส่วนประกอบเหล่านั้นแสดงความสัมพันธ์กันตามหลักการศิลปะ (principles of art) และกระตุ้นการรับรู้ความงามด้วยการมองเห็น
- เนื้อหา (content) หมายถึง สารบนพื้นภาพซึ่งมีความสัมพันธ์กับรูปแบบ ซึ่งสารเหล่านั้นอาจจะแสดงเรื่องราว แสดงสื่อลึกลับ หรือแสดงสาระเชิงนามธรรม
- กลวิธี (techniques) หมายถึงปรากฏการณ์บนพื้นภาพซึ่งเป็นผลมาจากกระบวนการระบายสี (painting process) ซึ่งแตกต่างกันออกไปตามรสนิยมของศิลปินแต่ละคน
- กระบวนการระบายสี (painting process) หมายถึงการสร้างสรรคจิตรกรรมด้วยการระบายสีอย่างอิสระบนพื้นภาพ โดยมุ่งเน้นความผสมกลมกลืนบนพื้นภาพตามแนวทางรูปและพื้นที่ (figure and ground)
- กระบวนการลงสี (coloring process) หมายถึงการสร้างสรรคจิตรกรรมตามแนวทางศิลปะหลักวิชา (academic art) ที่มุ่งเน้นการวาดภาพและการระบายสีในขอบเขตที่ร่างภาพไว้
- การระบายสีแบบเปียกบนเปียก (wet on wet painting) หมายถึงการระบายสีน้ำบนพื้นภาพที่เปียกหรือชื้นด้วยสีน้ำที่เปียกชุ่ม เพื่อก่อให้เกิดปรากฏการณ์ที่ไหลซึมบนพื้นภาพ
- การระบายสีแบบเปียกบนแห้ง (wet on dry painting) หมายถึงการระบายสีน้ำบนพื้นภาพที่แห้งด้วยสีน้ำที่เปียกชุ่มเพื่อให้เกิดปรากฏการณ์รอยแปร่ง ขอบคมบนพื้นภาพ
- การระบายสีแบบแห้งบนแห้ง (dry on dry painting) หมายถึงการระบายสีน้ำบนพื้นภาพที่แห้ง ด้วยสีน้ำที่ค่อนข้างแห้งหรือหมาดน้ำ เพื่อก่อให้เกิดปรากฏการณ์สีแห้งบนพื้นภาพ
- การระบายสีแบบฉาบผิวหน้า (glazing painting) หมายถึงกระบวนการระบายสีที่ฉาบสีทับซ้อนกันตั้งแต่สองชั้นขึ้นไปเพื่อให้เกิดพื้นภาพที่โปร่งใสระหว่างชั้นสีต่างๆ

อภิปรายสรุป

จากการศึกษาค้นคว้าเรื่องวิวัฒนาการจิตรกรรมสีน้ำในประเทศไทย ได้ข้อมูลที่สรุปวิวัฒนาการจิตรกรรมสีน้ำได้ 2 ระยะ ดังนี้

- จิตรกรรมสีน้ำสมัยเริ่มต้น นับตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จนถึงระยะเปลี่ยนแปลงการปกครองมาสู่การปกครองระบอบประชาธิปไตย พุทธศักราช 2475
- จิตรกรรมสีน้ำสมัยใหม่ เริ่มตั้งแต่ระยะเปลี่ยนแปลงการปกครอง พุทธศักราช 2475 มาจนถึงปัจจุบัน (2536) และในช่วงจิตรกรรมสีน้ำสมัยใหม่นี้ ยังแยกพิจารณาได้เป็น 2 ช่วง ดังนี้
  - ช่วงบุกเบิกจิตรกรรมสีน้ำสมัยใหม่
  - ช่วงจัดระบบจิตรกรรมสีน้ำสมัยใหม่

จิตรกรรมสีน้ำสมัยเริ่มต้น

ศิลปกรรมประเพณีไทยได้มีวิวัฒนาการต่อเนื่องมาเป็นเวลานานนับได้ตั้งแต่กรุงสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งศิลปกรรมทางด้านจิตรกรรมนั้น ช่างเขียนไทยนิยมใช้สีฝุ่นเป็นสื่อในการแสดงออกสืบทอดกันมาสร้างสรรคจิตรกรรมภาพผนังให้เราได้ชื่นชมและศึกษากันจนถึง ทุกวันนี้สื่อจิตรกรรมสีน้ำหรือสีน้ำมันจึงจะได้รับความนิยมในสมัยรัตนโกสินทร์ช่วงที่ได้รับความนิยมศิลปวัฒนธรรมจากตะวันตก

การระบายสีน้ำในลักษณะสีน้ำโปร่งใส (transparent watercolor) หรือที่เราเรียกว่าอควาเรล (aquarelle) เพื่อถ่ายทอดภาพธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม วัตถุ และการระบายสีน้ำ เพื่อการแสดงออกในแนวทางศิลปะสมัยใหม่หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นการระบายสีน้ำเพื่อสีน้ำนั้น เป็นกระบวนการที่ได้รับอิทธิพลมาจากตะวันตกเป็นอย่างมาก แม้ในปัจจุบันจะได้รับอิทธิพลการสร้างสรรคจิตรกรรมสีน้ำจากศิลปะจีนร่วมสมัยด้วยก็ตาม

จากการที่ชาวตะวันตกได้เข้ามามีบทบาทในสังคมไทยตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ชาวตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวอังกฤษ ซึ่งชื่นชมกับการเขียนภาพสีน้ำ คงจะได้นำกระบวนการเขียนภาพสีน้ำมาสู่คนไทยด้วย เมื่อถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ อัครศิลปินของไทยได้ทรงแสดงบทบาทในฐานะจิตรกรสีน้ำอย่างเด่นชัด

สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงใช้สีน้ำเป็นสื่อในการระบายภาพ รวมทั้งทรงใช้สีน้ำในการระบายผลงานออกแบบของพระองค์ด้วย จิตรกรรมสีน้ำของพระองค์ ทรงชื่นชมเขียนภาพคน สัตว์และธรรมชาติ ทั้งเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ วรรณคดีและศาสนา ด้วยรูปแบบที่พยายามผสมผสานความเหมือนจริงอย่างตะวันตกกับรูปแบบอุดมคติอย่างตะวันออกนั้น ได้แสดงการถ่ายทอดรูปทรง แสงเงา และบรรยากาศ ด้วยสีน้ำอย่างงดงาม แม้ผลงานจิตรกรรมของพระองค์จะมีสภาพ

เป็นจิตรกรรมประกอบเรื่อง แต่สภาพสีน้ำที่สะอาด โปร่งใส ประณีต และสะท้อนบรรยากาศได้อย่างงดงามนั้นก็เริ่มจุดเริ่มต้นของการสร้างสรรค์จิตรกรรมสีน้ำที่ดีของศิลปินไทยต่อมา ไม่ว่าจะเป็นภาพพระศรีสุริเยศ ภาพพระมหาอุปราชาแห่งข้างพระที่นั่งทรง ภาพมัจจุชาดก ภาพนางอุษาคัณฐก นุชบาลงสง เป็นต้น

ด้วยพระอัจฉริยภาพของพระองค์ ประกอบกับการศึกษาที่กว้างและลุ่มลึก ทั้งจากครูไทยและฝรั่ง รวมทั้งความสนพระทัยในศาสตร์แขนงต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นวรรณกรรม ดนตรี จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรมทำให้พระองค์ได้แสดงพระอัจฉริยภาพในศาสตร์แขนงเหล่านั้นอย่างเด่นชัดและสำหรับการศึกษาทางด้านทัศนศิลป์ก็เป็นที่เชื่อกันว่านอกจากพระองค์จะทรงแสวงหาด้วยพระองค์เองแล้ว การถวายคำแนะนำของครูไทยและครูฝรั่ง รวมทั้งจาก ซี ริโกลี จิตรกรผู้เขียนภาพในพระที่นั่งอนันตสมาคมซึ่งได้เคยสร้างสรรค์งานร่วมกัน คงจะถวายคำแนะนำทางด้านจิตรกรรมตามแนวทางตะวันตกด้วยเช่นกัน

นอกจาก สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์แล้ว ในรัชกาลที่ 5, 6, 7 ก็มีศิลปินสีน้ำอีก 2-3 คน ที่มีบทบาททางด้านจิตรกรรมสีน้ำ แม้จะไม่มีหลักฐานปรากฏชัดเจนก็ตามคือ พระสรลักษณ์ลิขิต (มยุ จันทลักษณ์) ขุนปฏิภาคพิมพ์ลิขิต (เปล่ง ไตรปิ่น) หม่อมเจ้าหญิงพิลัยเลขา ดิศกุล

จากประวัติของพระสรลักษณ์ลิขิต (มยุ จันทลักษณ์) ท่านมีความสนใจในการวาดภาพเป็นอย่างมาก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดให้ไปเรียนการเขียนภาพกับครูฝรั่งในวังและเมื่อพระองค์เสด็จประพาสยุโรป ก็ทรงโปรดให้พระสรลักษณ์ลิขิตตามเสด็จไปด้วย ในการตามเสด็จประพาสยุโรปและศึกษาจิตรกรรมในอิตาลี ทำให้มีโอกาสได้เห็นและได้ศึกษาวิธีการเขียนภาพจิตรกรรมยุโรป ได้จดจำวิธีการต่างๆ นำมาผสมผสานกับความรู้ความสามารถที่มีอยู่และสร้างสรรค์จิตรกรรมไว้

พระสรลักษณ์ลิขิตเคยสอนศิลปะอยู่ที่โรงเรียนเพาะช่างและโรงเรียนประณีตศิลปกรรม นิยมเขียนภาพคนเหมือน ภาพทิวทัศน์ และภาพลอกแบบ แม้หลักฐานที่หลงเหลืออยู่ในปัจจุบันจะเป็นภาพจิตรกรรมสีน้ำมัน เช่นภาพพระบรมสาทิสลักษณ์รัชกาลที่ 7 ภาพสมเด็จพระยาบรมราชานุภาพ ภาพเจ้าพระยามหิธรและท่านผู้หญิง เป็นต้น

ขุนปฏิภาคพิมพ์ลิขิต (เปล่ง ไตรปิ่น) เคยสอนศิลปะอยู่ที่โรงเรียนเพาะช่าง ในช่วงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พุทธศักราช 2475 ท่านจบการศึกษาด้านศิลปะจากประเทศอังกฤษและเป็นผู้มีอำนาจสำคัญในการสอนศิลปะสมัยใหม่ในขณะนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จิตรกรรมในลักษณะศิลปะลัทธิประทับใจ (Impressionism) ทั้งจิตรกรรมสีน้ำมันและสีน้ำ สำหรับหม่อมเจ้าหญิงพิลัยเลขา ดิศกุล แม้จะทรงเป็นศิลปินสมัครเล่น มีจิตรกรรม สีน้ำมันและสีชอล์กหลงเหลือเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ศิลปะมากกว่าจิตรกรรมสีน้ำก็ตามแต่ความสามารถทางด้านจิตรกรรมสีน้ำของท่านนับว่ามีคุณค่ายิ่ง หม่อมเจ้าหญิงพิลัยเลขา ดิศกุล ทรงเป็นธิดาของ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ พระบิดาแห่งประวัติศาสตร์ไทย หม่อมเจ้าหญิงพิลัยเลขา ดิศกุล ทรงโปรดเรื่องศิลปะการวาดภาพเป็นอย่างมาก สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ซึ่งเป็นพระญาติก็ทรงให้การสนับสนุนแนะนำและช่วยเหลืออยู่ตลอดเวลา เคยศึกษากับ ซี ริโกลี อิมัน เฟรนด์ เอฟ โฟร์โน ศิลปิน พีระศรี ทรงชื่นชมกับการเขียนภาพคน ทิวทัศน์ หนึ่ง

กล่าวโดยสรุป สำหรับจิตรกรรมสีน้ำสมัยเริ่มต้น ถ้าพิจารณาจากภาพผลงานของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ รวมทั้งภาพผลงานของหม่อมเจ้าหญิงพิลัยเลขา ดิศกุล เฉพาะหลักฐานที่หลงเหลืออยู่ จะพบว่าการสร้างสรรค์จิตรกรรมสีน้ำของ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์แสดงให้เห็นการใช้สีน้ำสร้างสรรค์จิตรกรรมเล่าเรื่อง แสดงเนื้อหาทางด้านประวัติศาสตร์ วรรณคดี ศาสนา สีน้ำแสดงคุณสมบัติโปร่งใสเป็นภาพที่ผสมผสานความสามารถและความประณีตเรียบร้อยในเชิงช่างฝีมืออย่างงดงาม ส่วนจิตรกรรมสีน้ำของ หม่อมเจ้าหญิงพิลัยเลขา ดิศกุล ได้ใช้สีน้ำเพื่อสร้างสรรค์จิตรกรรมสีน้ำ เป็นภาพต่างๆ ตามที่สนพระทัยอันอาจถือได้ว่าเป็นวิวัฒนาการอีกขั้นหนึ่งของจิตรกรรมสีน้ำในระยะเริ่มต้นของไทย

จิตรกรรมสีน้ำสมัยใหม่

การพิจารณาถึงจิตรกรรมสีน้ำสมัยใหม่ย่อมสัมพันธ์กับศิลปะสมัยใหม่ (modern art) ซึ่งเกี่ยวข้องกับสังคมสมัยใหม่ สังคมประชาธิปไตย เสรีภาพและปัจเจกภาพในสังคม เกี่ยวข้องกับเสรีภาพของศิลปินและเกี่ยวข้องกับการสร้างสรรค์ศิลปะในลักษณะต่างๆ กัน มิใช่ศิลปะที่สืบทอดกันตามประเพณีนิยม

ศิลปะสมัยใหม่ในประเทศไทย อาจจะมีวิวัฒนาการมาตั้งแต่สมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยที่มีขั้วอินโขงเป็นตัวแทนยุคสมัยของการสร้างสรรค์จิตรกรรมอิมเพรสชันนิสต์ศิลปะสมัยใหม่ยุโรป เมื่อถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรานั้นไปรับศิลปะตะวันตกแบบเก่าหรืออาจกล่าวได้ว่าแบบฟื้นฟูศิลปวิทยา (Renaissance) ทั้งสถาปัตยกรรม ประติมากรรม และจิตรกรรม สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงพยายามประยุกต์ศิลปะตะวันตกเก่าให้เข้ากับศิลปะไทย จนกระทั่งเมื่อโรงเรียนเพาะช่างได้รับการสถาปนาขึ้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวและมหาวิทยาลัยศิลปากร ในช่วงเปลี่ยนแปลงการปกครองมาสู่ระบอบประชาธิปไตย การศึกษาศิลปะและการสร้างสรรค์ศิลปะสมัยใหม่ในเมืองไทยจึงเริ่มแสดงตัวชัดเจนขึ้น

การศึกษาศิลปะและการสร้างสรรค์ศิลปะในช่วงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พุทธศักราช 2475 แม้จะเป็นทางด้านจิตรกรรม ประติมากรรมหรือการช่างอย่างไรก็ตาม การสร้างสรรค์จิตรกรรมสีน้ำก็ควบคู่ไปด้วยเสมอ แม้จะเป็นที่นิยมมากน้อยในแต่ละช่วงเวลาก็ตาม

ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 ในช่วงที่สังคมและเศรษฐกิจมีปัญหาทั่วโลก ระยะเวลาสงครามเป็นช่วงของความเดือดร้อนขาดแคลนวัสดุอุปกรณ์ที่จะใช้สร้างสรรค์ศิลปะศิลปินหันมาใช้สีน้ำเป็นสื่อในการแสดงออกมากขึ้น พุทธศักราช 2487 ได้มีกลุ่มศิลปินสาขาต่างๆ รวมตัวกันก่อตั้งจักรวรรดิศิลปิน (The League of Artists) จักรวรรดิศิลปินเกิดขึ้นเพื่อต่อสู้ให้ได้ว่าซึ่งความยุติธรรมในเรื่องของแรงงานสร้างสรรค์ ไม่ว่าจะเป็นทางด้านวรรณกรรมหรือทัศนศิลป์ โดยมี สด ภูมระโรหิต นักคิด นักเขียน และนักต่อสู้เพื่อความยุติธรรมในสังคม

เป็นผู้นำคนสำคัญในกลุ่มจักรวรรดิศิลปิน ทางด้านทัศนศิลป์ได้มีการจัดแสดงผลงาน 2 ครั้งที่โรงภาพยนตร์ศาลาเฉลิมกรุง ครั้งแรกระหว่าง 1-20 ธันวาคม 2487 และครั้งที่ 2 ระหว่าง 15-18 พฤศจิกายนและ 29 พฤศจิกายน - 10 ธันวาคม 2488 (วันที่ 18 พฤศจิกายน ไฟไหม้โรงภาพยนตร์ศาลาเฉลิมกรุงบางส่วน การนิทรรศการต้องหยุดลงชั่วคราว)

จากการนิทรรศการศิลปะของจักรวรรดิศิลปินได้ปรากฏหลักฐานว่าศิลปินหลายต่อหลายคนได้มีบทบาทเด่นชัดทางด้านจิตรกรรมโดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านจิตรกรรมสีน้ำ เช่น เฉลิม นาศีร์รักษ์ มานะ บัวขาว วรรณสิทธิ์ ปู่ควนซ์ วิจิตร ศุกโยธิน เปรม ไสยวงศ์ ซึ่งเป็นศิลปินจากโรงเรียนเพาะช่าง รวมทั้งศิลปินสมัครเล่นคือ หม่อมราชวงศ์เสนีย์ ปราโมช และ สด คุรุมะโรหิต โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เฉลิม นาศีร์รักษ์ ที่สร้างสรรค์งานจิตรกรรมอย่างต่อเนื่อง ทั้งจิตรกรรมสีน้ำ สีน้ำมัน และจิตรกรรมแบบไทยประยุกต์ จนเป็นที่กล่าวขานกันไป สำหรับจิตรกรรมสีน้ำของเฉลิม นาศีร์รักษ์ นิยมเขียนภาพทิวทัศน์ สีสะอาดสดใส แสดงรอยพู่กันและการตัดสินใจอย่างมั่นใจ แสดงสภาพแสงและเงาชัดเจน

ช่วงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พุทธศักราช 2475 นั้น มีศิลปินต่างชาติชาวญี่ปุ่นชื่อ โยโกด้า ได้เข้ามาสอนจิตรกรรมสีน้ำอยู่ที่โรงเรียนเพาะช่าง ซึ่งอาจมีผลต่อการสร้างสรรค์จิตรกรรมสีน้ำของ เฉลิม นาศีร์รักษ์ ด้วย ทั้งการสอนและรูปแบบจิตรกรรมสีน้ำของโยโกด้า ได้ส่งอิทธิพลมาสู่ผู้ศึกษาศิลปะและการสร้างสรรค์ศิลปะในสังคมไทยด้วย

หลังจากนั้นก็ยังมีศิลปินสีน้ำที่โดดเด่นอีกคนหนึ่งคือ สวัสดิ์ ตันติสุข เป็นศิษย์ของเฉลิม นาศีร์รักษ์และมามีบทบาทอยู่ที่มหาวิทยาลัยศิลปากรและโรงเรียนช่างศิลป์จิตรกรรมสีน้ำของสวัสดิ์ ตันติสุข แสดงลักษณะเฉพาะตัว แม้จะแสดงลักษณะเหมือนจริงตามธรรมชาติในระยะแรก ช่วงพุทธศักราช 2490 ต่อมาก็ได้เปลี่ยนแปลงโดยการแสดงกลวิธีให้เกิดความสับสนและการไหลซึมของสีน้ำมากขึ้น การสร้างสรรค์จิตรกรรมสีน้ำระยะหลัง จะสะท้อนรูปทรงธรรมชาติที่เรียบง่ายและแสดงประกายแสงชัดเจน

นอกจากศิลปินสีน้ำที่ผ่านการศึกษาศิลปะโดยตรงแล้ว ยังมีศิลปินสมัครเล่นที่มีบทบาทในการสร้างสรรค์จิตรกรรมสีน้ำที่มีคุณภาพคือ หม่อมเจ้าการวิก จักรพันธุ์ หม่อมราชวงศ์เสนีย์ ปราโมช สด คุรุมะโรหิต

สำหรับจิตรกรรมสีน้ำสมัยใหม่ในปัจจุบันนี้ได้พัฒนามาสู่ระบบการสอนและการสร้างสรรค์ โดยการนำของ ศาสตราจารย์พิเศษอารี สุทธิพันธุ์ ที่พยายามผสมผสานระบบจากตะวันตก ตะวันออก โดยเฉพาะอย่างยิ่งลักษณะจิตรกรรมสีน้ำของจีนและพัฒนาศาสตร์จิตรกรรมสีน้ำของไทยเข้าด้วยกัน อารี สุทธิพันธุ์ ได้เสนอการสร้างสรรค์จิตรกรรมสีน้ำในระบบ เอ เอส (A.S. System) ทั้งการเผยแพร่ทางด้านตำรา บทความ การเผยแพร่ต่อผู้สนใจ การแสดงผลงานจิตรกรรมสีน้ำของตน และการสอนที่มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ การสร้างสรรค์จิตรกรรมสีน้ำระบบ เอ เอส มุ่งพัฒนาจากกระบวนการพื้นฐาน (basic process) เช่น การระบายเรียบ การระบายทับ การระบายเปียก การระบายแห้ง ฯลฯ ก่อนที่จะพัฒนากระบวนการพื้นฐานไปสู่การสร้างสรรค์ กระบวนการพื้นฐานของระบบเอ เอส ได้จัดไว้อย่างเป็นระบบชัดเจน

สำหรับจิตรกรรมสีน้ำของ อารี สุทธิพันธุ์ จะนิยมเขียนทั้งภาพทิวทัศน์ วัดและภาพหญิงเปลือย ซึ่งภาพหญิงเปลือยนั้นใช้ชื่อเฉพาะว่า Colliwospa ซึ่งย่อมาจาก color, light, woman, space และเป็นภาพที่ อารี สุทธิพันธุ์ สร้างสรรค์มากที่สุด

นอกจากนั้นแล้วจิตรกรรมสีน้ำสมัยใหม่ในปัจจุบันยังมีศิลปินและกลุ่มศิลปินรุ่นใหม่ให้ความสนใจกันอย่างกว้างขวาง จำนวนศิลปินมากขึ้น รูปแบบการสร้างสรรค์หลากหลายขึ้น กลุ่มศิลปินมากขึ้น สถาบันศิลปะให้ความสนใจทางการเรียนการสอนสีน้ำมากขึ้นและมีศิลปินสีน้ำสมัครเล่นมากขึ้นด้วย ศิลปินรุ่นใหม่ที่สร้างสรรค์จิตรกรรมสีน้ำอย่างต่อเนื่อง เช่น โกศล พิณกุล นิตติ วัฒนา ศิววรรณ เจนหัตถการกิจ พิชิต ตั้งเจริญ วิโชค มุกตมณี วิรุณ ตั้งเจริญ สุชาติ วงศ์ทอง นุกุล ปัญญาตี วรรณรัตน์ อินทร์อำ อัญชลี โสมดี ไพฑูรย์ จันทร์หอม ชัยวัฒน์ วรรณานนท์ ทวี เกตุางาม ไสว วงษาพรหม เป็นต้น

บรรณานุกรม

- กนกพร แพรสวัชดี. อารี สุทธิพันธุ์. เอกสารประกอบการศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2532.
- กลุ่มไวกิ้ง. การแสดงผลงานจิตรกรรมสีน้ำของกลุ่มไวกิ้ง. สัปดาห์นิทรรศการศิลปกรรมหอศิลป์ พีระศรี, กรุงเทพฯ : 9-28 กุมภาพันธ์ 2525. & Art. ปีที่ 1 ฉบับที่ 3 สิงหาคม 2532.
- งาม ชาวตำบล และ ดิศนล นวลมณี. สนทนากับอารี สุทธิพันธุ์ ที่เมืองทอง. ปีที่ 8 ฉบับที่ 94 มกราคม 2527.
- ดำรง วงศ์อุปราช. ศาตราจารย์ศิลป์ พีระศรี. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ปัญญา, 2523.
- ทวีเกียรติ ไชยงยศ. การเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ในการวาดภาพคนโดยวิธีสอนแบบในออกนอกกับวิธีสอนแบบนอกเข้าใน. รายงานการวิจัยมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2532.
- _____ . มุมสีน้ำ 3 มิติ : ทักษะทางศิลปะและศิลปะศึกษา. กรุงเทพฯ : หน่วยงานนิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู กระทรวงศึกษาธิการ, 2533.
- _____ . ศิลปินสีน้ำของเมืองไทย 3 มิติ : ทักษะทางศิลปะและศิลปะศึกษา. กรุงเทพฯ : หน่วยงานนิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู กระทรวงศึกษาธิการ, 2533.
- น. ณ ปากน้ำ. การเขียนภาพสีน้ำในไทย การแสดงผลงานจิตรกรรมสีน้ำของกลุ่มไวกิ้ง. สัปดาห์นิทรรศการศิลปกรรม, หอศิลป์พีระศรี, กรุงเทพฯ : 9-28 กุมภาพันธ์ 2525.
- _____ . ศิลปะร่วมสมัยของไทย บันไดเข้าถึงศิลปะ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2508.
- _____ . ศิลปรส. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เกษมบรรณกิจ, 2513.
- _____ . ศิลปะอันเนื่องสมัยรัชกาลที่ 4 ศิลปะกับโบราณคดีในสยาม. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2520.
- ประเสริฐ ศิลรัตน์. การเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ในการระบายสีน้ำของนักศึกษาวิทยาลัยครูโดยการสอนระบบ เอ เอส กับการสอนแบบปกติ. รายงานการวิจัยมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2534.
- โรงเรียนเพาะช่าง. วันเกิดเพาะช่าง. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยแบบเรียน, 2508.
- _____ . วันมูทิตาจิต. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2531.
- วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. สาระน่ารู้ในศิลปะ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2531.
- วิยะดา ทองมิตร. จิตรกรรมแบบสากลสกุลช่างขรัวอินโข่ง. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, 2522.
- วิรุณ ตั้งเจริญ. กิจกรรมธรรมชาติของรัฐบุรุษ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช Generation. ตุลาคม 2532.
- _____ . จิตรกรรมสีน้ำตะวันตก. เอกสารประกอบการสอน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2534.
- _____ . วัฒนธรรมการทัศนศิลป์สมัยใหม่ในประเทศไทย. รายงานการวิจัยมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2533.
- _____ . ศิลปะทวารศน์. กรุงเทพฯ : บริษัทต้นอ้อ จำกัด, 2532.
- ศรีสวัสดิ์ ศรีสวาร. เฉลิม นาศิริภณี. เอกสารประกอบการศึกษามหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2532.
- สด คุรุมะโรหิต. เจ้ากรรมวาจาศิลปิน วันเกิดเพาะช่าง. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยแบบเรียน, 2508.
- สมพร รอดบุญ. วัฒนธรรมการของจิตรกรรมสีน้ำ การแสดงผลงานจิตรกรรมสีน้ำของกลุ่มไวกิ้ง. สัปดาห์นิทรรศการศิลปกรรม หอศิลป์พีระศรี, กรุงเทพฯ : 9-28 กุมภาพันธ์ 2525.
- สุจริต ดาวรสข. พระประวัติและงานศิลปะของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2511.
- สุดาภา สุขฉายา. พระสรลักษณ์ลิขิต เปิดกรุศิลปิน. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, 2532.
- _____ . ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช เปิดกรุศิลปิน. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, 2532.
- _____ . หม่อมเจ้าหญิงพิลัยเลขา ดิศกุล เปิดกรุศิลปิน. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, 2532.
- อารี สุทธิพันธุ์. การระบายสีน้ำ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์กระดาศษา, 2527.
- _____ . แบบฝึกปฏิบัติการระบายสีน้ำ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2533.
- อำนาจ เย็นสบาย. ประวัติศาสตร์ศิลปกรรมร่วมสมัยของรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ : หน่วยงานนิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู กระทรวงศึกษาธิการ, 2524.
- _____ . สีเส้นและความงาม. กรุงเทพฯ : บริษัทต้นอ้อ จำกัด, 2532.
- Blake, Wendon. The Artistis Painting Library : Watercolor Painting. New York : Watson-Guptill Publications, 1979.
- Le Clair, Charlee. The Art of Watercolor : Techniques and New Directions. New Jersey : Prentice Hall, Inc., 1985.
- Parramon, Jose M. The Big Book of Watercolor. New York : Watson-Guptill Publications, 1985.
- Beynolde, Graham. Watercolor : A Concise History. London : Thames and Hudson, 1971.
- Tony, Anthony. Creative Painting and Drawing. New York : Dover Publications, 1966.
- Webb, Frank. Watercolor Energies. Ohio : North Light Publishers, 1983.